

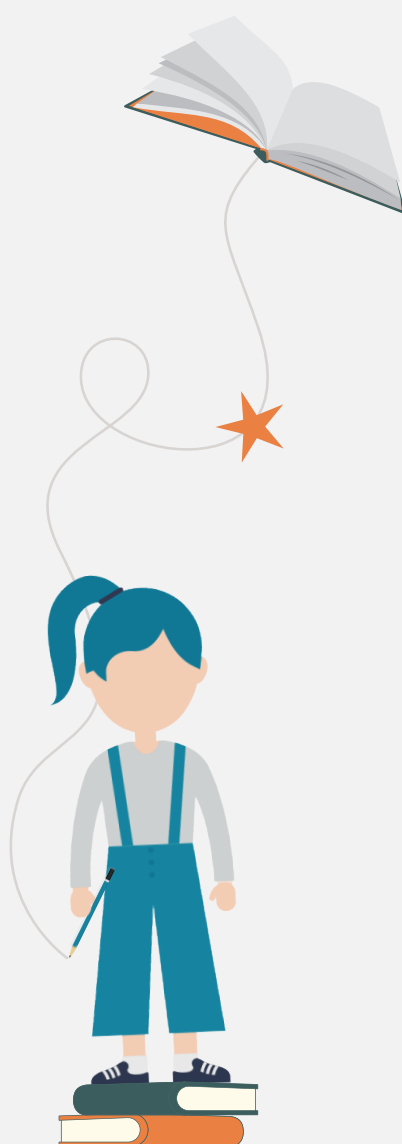
Hvad ved vi om elever på mellemtrinnet med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder?

Baggrund og formål

Den nationale ordblindetest, der blev taget i brug i 2015, udpeger de elever, der har de største vanskeligheder med skriftens lydprincip (Elbro, 2022, Møller med flere, 2014). Disse elever kategoriseres som ordblinde. Det er imidlertid ikke sådan, at man kan trække en skarp grænse mellem ordblind og ikke ordblind (Elbro, 2021, side 19). Derfor opererer man i Ordblindetesten med en gruppe elever, der kategoriseres som havende usikker fonologisk kodning. Disse elever har også vanskeligheder med skriftens lydprincip, dog ikke så udtalte vanskeligheder, som hos elever der er ordblinde. Tilsammen udgør ordblindegruppen og de fonologisk usikre 20 procent af eleverne. De fonologisk usikre beskrives i skoleverdenen ofte som den gule gruppe. Her anvendes betegnelsen elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder. For elever på mellemtrinnet er der stor forskel på, hvilke tilbud, der gives til denne elevgruppe rundt om i landet. Nogle steder får disse elever de samme tilbud som ordblinde elever, mens der i andre kommuner ikke gives særlige undervisningstilbud til elever med lettere afkodningsvanskeligheder (Svendsen, 2020). Den forskellige håndtering af eleverne kan måske være et symptom på, at der mangler viden om denne elevgruppe. På baggrund af dette iværksatte Styrelsen for Undervisning og Kvalitet et projekt, der med

udgangspunkt i forskningsbaseret viden skulle tilrettelægge og afprøve indsatser til elever med lettere afkodningsvanskeligheder. De faglige pointer herunder er et ekstrakt fra forskningskortlægningen, udviklingen og afprøvningen af indsatsen og den kvantitative og kvalitative evaluering. Vores håb er, at du som fagprofessionel med interesse for elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder kan træffe valg om skolens arbejde med elevgruppen på et stærkere vidensgrundlag.

Elever med lettere afkodningsvanskeligheder er en heterogen gruppe

Elever med lettere afkodningsvanskeligheder har det tilfælles, at de bøvler med afkodning og stavning af ord. Deres vanskeligheder bunder som regel i vanskeligheder med at bruge skriftens lydprincip. De kan i en vis udstrækning anvende skriftens basale lydprincip, men har ofte problemer med lydprincippet for bogstavfølger og betydningsprincippet i læsning og stavning. De har som oftest brug for mere øvelse for at udvikle sikre afkodnings- og stavefærdigheder, og for nogle af eleverne vil det være et vilkår gennem hele deres skolegang. Men vanskelighederne kan variere i grad og desuden komme forskelligt til udtryk. Nogle elever er meget langsomme, men forholdsvis præcise ordlæsere, mens andre læser med almindelig hastighed, men til gengæld med lav præcision (Elbro, 2021).

Der kan også være forskel på, hvordan elevens sproglige og skriftsproglige forudsætninger i øvrigt er. Det er vigtigt at undersøge, om elevens vanskeligheder udelukkende er relateret til afkodningen, eller om eleven eksempelvis også har andre sproglige vanskeligheder som for eksempel svagt ordkendskab. Elever med svagt ordkendskab vil også have brug for, at undervisningen fokuserer på ords betydning og arbejder med ordtilegnelsesstrategier.

Det kan være en rigtig god ide at have viden om for eksempel ordkendskab, før man kan tilrettelægge en indsats, så denne passer til elevens forudsætninger (Elbro, 2021). Her skal du som fagperson udnytte de informationer, der allerede er om eleven. Det kan være testresultater fra skolens tidligere afdækning med diverse test- og evalueringmateriale. Dansk læreren har også en masse viden om eleven fra observationer i undervisningen. Det er vigtigt, at denne viden danner grundlaget for overvejelserne om, hvilken type indsats, eleven har brug for. Derudover kan elevens respons på indsatsen også sige noget om, hvordan indsatsen skal udvikle sig og tilpasses.

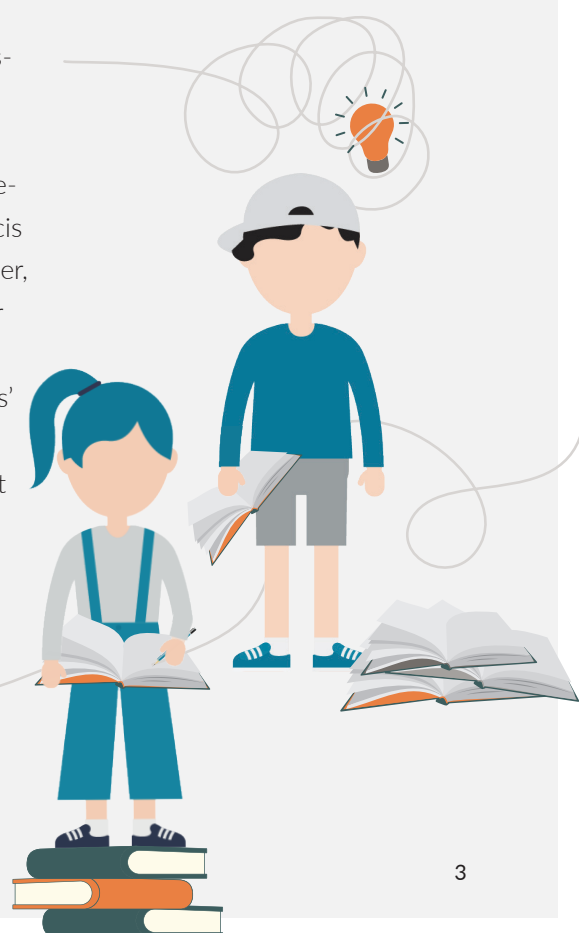
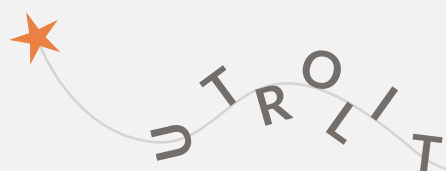
For at illustrere, hvor forskellige elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder kan være, tager vi udgangspunkt i to elever fra undersøgelsen, som vi her kalder Lukas og Nora. Begge elever går i 4. klasse. I Lukas' og Noras klasse har man i indskolingen lagt meget vægt på at lære eleverne at bruge lydprincippet i læsning og stavning. Alligevel har både Lukas og Nora vanskeligheder med lydprincippet, men de har ret forskellige profiler.

Nora har udelukkende vanskeligheder med stavning. Hendes vanskeligheder i stavning viser sig ved,

at hun i en stavetest staver meget få ord rigtigt, men mange af hendes fejl er lydbevarende. Hun skriver eksempelvis "utrolit" for utroligt. I en test med nonord kan hun stave de kortere nonord, men får problemer lige så snart ordene bliver lidt længere. Disse vanskeligheder med stavning tyder på, at Nora har forståelse for lydprincippet for enkeltbogstaver, men er usikker på lydprincippet for bogstavfølger. Hun har vanskeligheder både, når hun skal stave nonsensord og rigtige ord. Hendes vanskeligheder med stavning er overraskende, fordi hun tilsyneladende ikke har vanskeligheder hverken med at læse rigtige ord eller nonsensord. Hendes læseforståelse og ordforråd er alderssvarende.

Lukas har derimod lettere afkodningsvanskeligheder både i læsning og stavning af rigtige ord og nonsensord. Lukas løser de opgaver, som han bliver stillet ret hurtigt, men han laver en del fejl, så han må betegnes som en hurtig, men upræcis læser. Lukas har især vanskeligheder, når både ord og nonsensord bliver lidt længere, og når de rigtige ord ikke længere er helt lydrette. Lukas' ordforråd er ikke alderssvarende, og han har også vanskeligt ved at læse og forstå tekster til klassetrinnet.

Lukas' og Noras forskellige profiler indikerer, at det ikke er retvisende, at betragte elever, der scorer i gul gruppe, som en homogen gruppe. Der vil sandsynligvis være store individuelle forskelle i deres profiler. Derfor vil det være nødvendigt for læsevejlederen at vide mere om elevens færdigheder for at kunne planlægge indsatsen. Det er selvfølgelig altid en god ide at indsamle de informationer, der allerede findes om eleven (for eksempel observationer fra dansk læreren og tidligere testninger). Disse informationer kan bidrage til, at eleven hurtigt kommer i gang med en relevant undervisningsindsats, hvor læsevejlederen løbende kan tilpasse indsatsen med udgangspunkt i elevens respons på indsatsen.

Undervisning af elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder

To vigtige forbehold:

Konklusionerne og anbefalingerne i denne oversigt er en sammenfatning af en forskningskortlægning og en efterfølgende afprøvning af undervisning. Der er dog to vigtige begrænsninger med hensyn til forskningsgrundlaget. Vi har ikke fundet undersøgelser, som specifikt handlede om indsatser for elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder. Indsatser for elever med skriftsproglige vanskeligheder fokuserer så godt som altid på alle elever, der falder under en vis grænse. En anden generel begrænsning var, at de indsatser, der var beskrevet i forskningslitteraturen, næsten altid var gennemført med mindre grupper af elever eller endda som eneundervisning.

Undervisningens indhold

Med udgangspunkt i en forskningskortlægning valgte vi, at undervisningen skulle indeholde et eller flere af følgende elementer:

Skriftens lydprincip

Skriftens lydprincip er en fælles betegnelse for det basale lydprincip (det dominerende princip i lydrette ord som sol og bøf) og lydprincippet for bogstavfølger, hvor bogstavernes lyd afhænger af de efterfølgende bogstaver (for eksempel i og e i binde og minde). Undervisning i lydprincippet er noget af det mest

velundersøgte, og det er underbygget, at undervisning i skriftens lydprincip er et vigtigt element i en indsats målrettet elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder. (Juul med flere, 2022).

Hvad den enkelte elev har brug for af undervisning i skriftens lydprincip vil variere. Det er dog sandsynligt, at en del elever i lettere afkodnings- og stavevanskeligheder vil være forholdsvis sikre i det basale lydprincip, mens lydprincippet for bogstavfølger fortsat volder dem problemer.

Skriftens betydningsprincip

Flere studier har med gode resultater undervist i at dele ord op i morfemer (betydningsbærende orddele) og dermed fokuseret på skriftens betydningsprincip. Derved kan lange ord opdeles i mere overkommelige dele (Juul med flere, 2022).

Flydende læsning

En del indsatser har ikke så meget fokus på lydprincippet eller betydningsprincippet, men mere på at støtte automatiseringen af læseprocessen, sådan at læsningen (og stavningen) af ord flyder lettere og tager færre mentale ressourcer fra den indholdsmæssige bearbejdning. Der er positiv effekt af denne type indsatser hos elever med afkodningsvanskeligheder (Juul med flere, 2022).

Metoder i undervisningen

I begge indsatser, vi har afprøvet, lagde vi stor vægt på, at undervisningen var direkte og med mange gentagelser. Gentagelserne skabte mulighed for at øve sig mere på de indlærte strategier.

Lektionerne havde en fast struktur, og der var megen stilladsering. Underviseren modellerede, så eleverne hermed fik vist, hvordan de skulle gribe opgaven an. Der indgik få forskellige aktivitetstyper, så eleverne kunne koncentrere sig om indholdet og ikke skulle bruge en masse ressourcer på at forstå nye opgavetyper. Du kan se, hvordan vi konkret har gjort i inspirationskatalogerne på EMU-siden om elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder.

Hvad afprøvede vi?

Rammen om afprøvningen af undervisning

Erfaringerne fra afprøvningen er baseret på to forskellige 12-ugers undervisningsforløb med 4 ugentlige lektioner for elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder. Eleverne gik i 3. eller 4. klasse.

Halvdelen af lektionerne foregik på et hold med maks. 8 deltagere, mens den anden halvdel af undervisningen foregik i klassen. Undervisningen på små hold var organiseret som holddeling af dansklektionerne. Læsevejlederen underviste på små hold og dansk læreren i klassen. Alle elever med lettere afkodningsvanskeligheder fik undervisning i lydprincippet på små hold. I det ene forløb var det kombineret med undervisning i betydningsprincippet både på små hold og i klassen, mens det i det andet forløb var kombineret med undervisning i flydende læsning.

Forløbet med flydende læsning

I denne afprøvning læser hele klassen, inklusiv eleverne med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder, sammenhængende tekster. Elever med lettere afkodningsvanskeligheder, som også modtager undervisning på små hold, bliver opmuntret til at bruge de lydstrategier, som de har lært, når de kommer til ord, de er usikre på. De læser højt og får feedback på deres læsning. Eleverne lærer om strategier til præcis afkodning af ord på små hold (se mere i afsnittet om lydprincippet).

Hvis du ser behov for at arbejde med flydende læsning på din skole, så kan nogle af de overvejelser, vi gjorde os i afprøvningen, måske inspirere dig i planlægningen og skabe opmærksomhed på faktorer, der har betydning for elevernes udbytte af indsatsen. Læs mere i inspirationskataloget om flydende læsning.

Gentagen eller kontinuert læsning?

Nogle elever kan godt lide at læse højt, men synes det er kedeligt at læse den samme bog mange gange. Disse elever skal endelig læse kontinuert i stedet for gentagen højt-læsning. Det er ikke gentagelsen, der giver effekt, det er øvelsen.

Andre elever, måske de mere usikre afkodere, kan godt lide at læse samme tekst flere gange. Tredje gang, de læser teksten, får de måske en oplevelse af at være gode til at læse. Disse elever skal endelig opfordres til gentagen højt-læsning, hvor følelsen af mestring kan give motivationen et positivt skub.

Valg af tekster til flydende læsning

I arbejdet med flydende læsning er det essentielt, at teksternes sværhedsgrad er afstemt med de enkelte elevers læseniveau. Undersøgelser viser, at hvis teksterne er for nemme/svære, er der ikke samme positive effekt af arbejdet. Frilæsningsbøger er ofte kategoriseret efter LIX. LIX siger imidlertid kun noget om ordlængde og sætningslængde, og der er mange andre faktorer, der har betydning for tekstens tilgængelighed, især hvis eleven har afkodningsvanskeligheder. Hvis en elev skal træne en lydstrategi i læsning, er det vigtigt, at en del af ordene kan læses med denne strategi, og det siger LIX ingenting om.

Så det må komme an på en prøve, om sværhedsgraden passer. Derfor er det vigtigt, at eleverne læser højt fra en side i bogen og sammen med læsevejlederen vurderer, om bogen passer i sværhedsgrad. I inspirationskataloget om flydende læsning er der inspiration til, hvordan eleverne kan blive bedre til selv at vurdere sværhedsgraden.

Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at nogle elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder har svært ved at vurdere, om de fejllæser et ord. Derfor er det afgørende, at du som læsevejleder nøje overvåger og støtter kvaliteten af elevens selv vurdering.

Feedback under flydende læsning

Elever med afkodningsvanskeligheder har brug for kvalificeret feedback, når de læser højt. De har brug for at blive guidet i at bruge lydstrategien i læsningen. Kvalificeret feedback fra en lærer eller en anden voksen giver bedst effekt. Denne konstellation kan være svær at gennemføre i praksis, men det er vigtigt, at eleverne ikke bare overlades til sig selv. En mulighed er at oplære eleverne i at give hinanden feedback ud fra modellering og stilladsering. Det var svært for nogle elever at give denne feedback, så måske er det værd at overveje modeller for feedback på højt læsning, hvor man som læsevejleder og dansklærer skaber mulighed for at lytte til den enkelte elev med lettere

afkodnings- og stavevanskeligheder. En anden mulighed er, at man supplerer elevfeedbacken med læsetid, hvor man som lærer sidder med eleverne med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder på skift, og på den måde sikrer, at alle disse elever henover en uge får kvalificeret feedback på deres højt læsning.

Forløbet med skriftens kode

I forløbet med skriftens kode lærte eleverne at bruge en lydstrategi og en betydningsstrategi i læsning og stavning. Undervisningen var direkte og systematisk med modellering, hvor underviseren viste eleverne, hvordan de skulle bruge en konkret strategi. Der var udarbejdet lister med forslag til ord i forskellig sværhedsgrad, der kunne anvendes i aktiviteterne, for at give mulighed for differentiering. Dette sikrede, at eleverne kunne arbejde med ordmateriale, der passede til deres aktuelle niveau. Der blev arbejdet med et lille antal aktivitetstyper, så eleverne kunne koncentrere sig om ordarbejdet og ikke skulle bruge krudt på at lære en ny aktivitet (Læs mere i inspirationskataloget om skriftens lydprincip).

Skriftens lydprincip

Forløbet med skriftens lydprincip indgik både i forløbet med flydende læsning og betydningsprincippet. I starten af forløbet lærte eleverne at bruge en basal lydstrategi på korte og lidt længere lydrette ord

for at skabe et godt fundament for arbejdet med lydprincippet for bogstavfølger. Arbejdet med lydprincippet for bogstavfølger tog udgangspunkt i rimord, hvor eleverne blev undervist i at anvende en analogistrategi. Eleverne arbejdede også med stavelsesdeling som en strategi til henholdsvis at læse lange ord og til at håndtere konsonantklynger. Du kan finde en beskrivelse af de konkrete aktiviteter i forløbet i inspirationskataloget om skriftens lydprincip.

Skriftens betydningsprincip

I forløbet med skriftens betydningsprincip arbejdede eleverne med ordmateriale, hvor der var lagt vægt på både læsbarhed og betydningskonkretthed. De morfemer, der indgik, var lette at afkode med en lydstrategi, men samtidig var det også ord, der var til at forstå for elever på mellemtrinnet. Eleverne havde ofte arbejdet med rodmorfemerne i lydstrategidelen af forløbet. Eleverne arbejdede både med betydningsprincippet på små hold og i klassen. Da eleverne særligt har afkodnings- og stavevanskeligheder, var fokus på små hold på strategier til morfologisk analyse i ordlæsning og stavning. For disse aktiviteter var der tydelig sammenhæng mellem aktiviteter på små hold og i klassen, hvilket gav flere muligheder for at øve sig og konsolidere færdighederne.

I klassen arbejdede eleverne med morfologisk analyse som en strategi til at forstå ord. Elever i lettere afkodnings- og stavevanskeligheder havde et bedre udgangspunkt for at afkode og stave morfemerne, som indgik i aktiviteter med fokus på betydning, fordi de allerede havde arbejdet med afkodning og stavning af disse på små hold. Ord-listerne til forløbet gav underviseren mulighed for at differentiere på ordniveau. Du kan finde en beskrivelse af de konkrete aktiviteter i forløbet i inspirationskataloget om skriftens betydningsprincip.

Tag strategierne med ind i klassen – samarbejde mellem dansklærer og læsevejleder

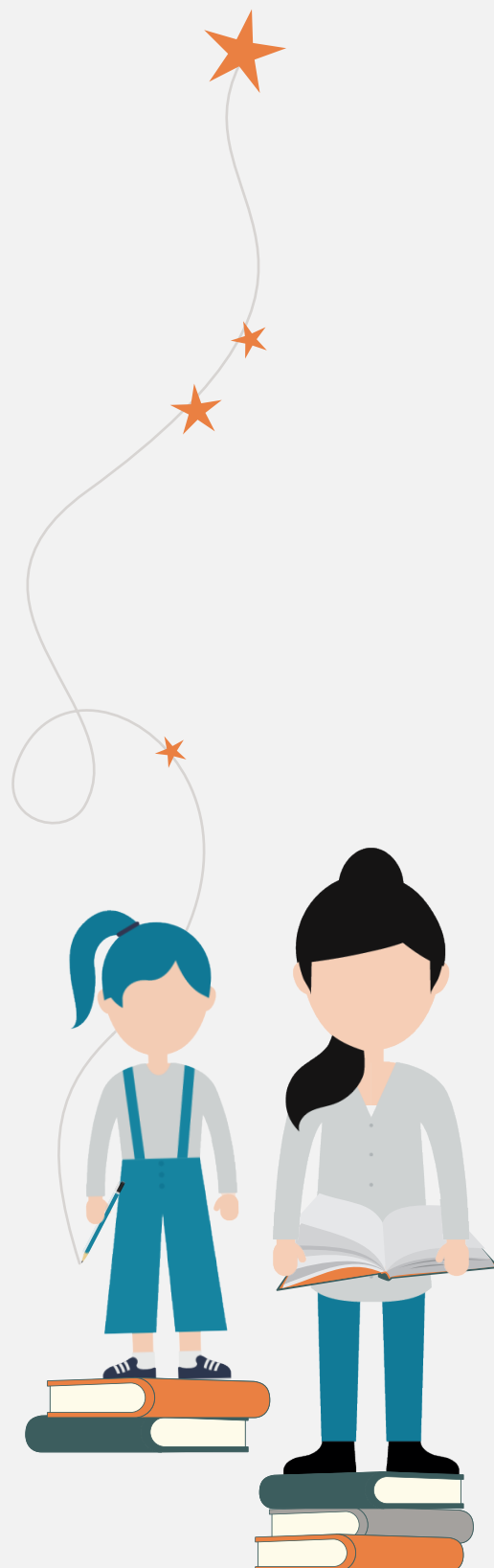
Når elever modtager undervisning på små hold, kan en udfordring være, at eleverne har vanskeligt ved selvstændigt at anvende de lærte strategier i klassen. Du kan forsøge at lave en organisering, der hjælper eleverne med at få strategierne med:

Dansklærer og læsevejleder planlægger i fællesskab forløbet. Der skal være en tydelig sammenhæng i indhold i lektionerne. Det betyder, at der for eleverne bliver en større sammenhæng mellem klasse- og holdundervisning, hvilket øger elevernes deltagelsesmuligheder. Strukturen i forløbene med betydningsstrategien og flydende læs-

ning kan tilrettelægges, så eleverne arbejder med temaet på små hold, før det bliver præsenteret i klassen (feed-forward). Samtidig giver det også mulighed for repetition af indholdet fra klasseundervisningen på små hold. Ønsker du mere inspiration til evaluering, så kan du finde redskaber i test- og evaluering-banken på emu.dk.

Effekt af forløbet

De elever, der modtog undervisning i skriftens kode, gik signifikant mere frem på stavning. Der var en tendens til, at elever, der arbejdede med flydende læsning, havde fremgang på højtlesning af ord. Vi havde håbet på mere markante effekter, fordi der i forskningslitteraturen er belæg for, at det netop er dette undervisningsindhold, der giver positive effekter. I dette projekt har lærere, læsevejledere og forskere haft til opgave at implementere en ny måde at arbejde på, både indholdsmæssigt og organisatorisk. Derfor bør dette projekt måske i højere grad betragtes som en lovende første afprøvning af en måde at planlægge og strukturere en særlig indsats på for elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder, som man kan lade sig inspirere af i planlægningen af indsatser for disse elever. Du kan læse mere om elever med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder på emu.dk.

Forslag til videre læsning

Links til kortlægning, artikler og indhold på emu.dk

Daugaard, H. T., & Elbro, C. (2022). Kortlægning af indsatser organiseret i små grupper for elever med læsevanskeligheder i 3.-6. kl.: Systematisk overblik over eksisterende effektundersøgelser. Nationalt Videnscenter for Læsning. <https://www.videnomlaesning.dk/projekter/laeseindsatser-i-smaa-grupper/>

Elbro, C (2021). Læsevanskeligheder. 2. udg. Hans Reitzels Forlag, København.

Elbro, C. (2022). Hvornår kan man konstatere ordblindhed? Læsepædagogen, 70 (2), 4-8.

Juul, H., Gellert, A.S., Petersen, D.K. & Engmose, S.E. (2022/ UNDER UDG.) Undervisning af elever i 3. og 4. klasse med lettere afkodnings- og stavevanskeligheder. Hvad kan anbefales? Rapport om forskningskortlægning. Center for Læseforskning, Københavns Universitet.

Møller, H. L., Arnbak, E., Petersen, D. K., Poulsen, M., Juul, H. & Elbro, C. (2014). Teknisk Rapport om Ordblindetesten. Center for Læseforskning, Københavns Universitet. <https://ordblindetest.nu/vejleder/>.

Svendsen, H.B. (2020). Kommunale indsatser for ordblinde elever. <https://www.videnomlaesning.dk/media/3402/svendsen-helle-bundgaard-2020-final.pdf>

